

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв України

ІНСТРУМЕНТОЗНАВСТВО

Програма
для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I-II рівнів акредитації

Спеціальність “Музичне мистецтво”
Спеціалізації: “Фортепіано”, “Спів”,
“Оркестрові струнні інструменти”,
“Оркестрові духові та ударні інструменти”,
“Народні інструменти”, “Музичне мистецтво естради”

Київ – 2006

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв України

ІНСТРУМЕНТОЗНАВСТВО

Програма
для вищих навчальних закладів
культури і мистецтв I–II рівнів акредитації

Спеціальність
“Музичне мистецтво”

Спеціалізації:
“Фортепіано”, “Оркестрові струнні інструменти”,
“Оркестрові духові та ударні інструменти”, “Народні інструменти”,
“Спів”, “Музичне мистецтво естради”

Київ 2006

Видання здійснено на замовлення Державного методичного центру навчальних закладів культури і мистецтв України

ІНСТРУМЕНТОЗНАВСТВО

Програма для вищих навчальних закладів культури і мистецтв I–II рівнів акредитації. – Київ: “Фірма “ІНКОС”, 2006 – 12 ст.

Обсяг курсу

Всього – 81 год.

Практичних – 40 год.

Самостійних – 41 год.

Пояснювальна записка

Навчальна програма з дисципліни “Інструментознавство” призначена для вищих навчальних закладів культури і мистецтв I–II рівнів акредитації. Програма складена на основі освітньо-професійної програми підготовки молодшого спеціаліста і відповідає державним стандартам вищої освіти.

Дисципліна включає 1,5 кредиту, що складає 81 годину, з них практичних – 40 годин, самостійних – 41 година.

Програма включає орієнтовний тематичний план, основні вимоги до знань та умінь студентів, методичні рекомендації, контроль та облік успішності, зміст курсу, список рекомендованої літератури.

Мета дисципліни – здобуття певних теоретичних знань та практичних навичок, необхідних для різноманітних видів професійної діяльності майбутніх фахівців згідно з кваліфікаційними вимогами кожної спеціалізації.

В результаті вивчення дисципліни в комплексі спеціальних дисциплін студент повинен мати теоретичні відомості про походження і розвиток інструментів, їх конструкцію, темброві та акустичні властивості, музично-виразні можливості, а також класифікацію інструментів; оволодіти початковими навичками читання оркестрової партитури, перекладання для оркестру (ансамблю) нескладних фортепіанних творів, які мають фактуру оркестрового складу. Викладачі мають право вносити до навчальної програми зміни, які враховують специфіку окремих спеціальностей і націлені на кращу професійну діяльність майбутнього фахівця. Такі зміни не повинні призводити до порушення логіки програми та змісту її тем.

Програма розрахована на вивчення дисципліни на спеціальностях 01, 02, 05 – протягом одного (IV) семестру, 0507 – двох семестрів (III–IV). Метод вивчення – практичний. Розділи програми дозволяють застосувати новітні навчальні технології.

Укладач	Т. І. Ординська – викладач Херсонського музичного училища
Рецензенти:	К. Г. Рікман – зав. кафедри теорії музики Сімферопольського факультету Донецької державної музичної академії ім. С. С. Прокоф'єва, кандидат мистецтвознавства, доцент. Т. А. Неганова – викладач Сімферопольського музичного училища ім. П. І. Чайковського Л. О. Іскрова – викладач Одеського училища мистецтв і культури ім. К. Ф. Данькевича
Відповідальний за випуск	А. І. Ткаченко
Редактор	Л. М. Трачук

© Державний методичний центр навчальних закладів культури і мистецтв, 2006
© Ординська Т. І., 2006

Короткі методичні рекомендації

На теоретичних заняттях студенти отримують відомості про діапазон та виконавчі можливості оркестрових інструментів, про будову оркестрової тканини, склад оркестру. Викладання кожної теми повинно ілюструватись прикладами із навчальних посібників з інструментовки, а також відповідними уривками з партитур, з їх аналізом за фортепіано.

Вивчення інструментів повинно проводитися в супроводі демонстрації в навчальній аудиторії інструментів, їх будови, особливостей звучання. Бажане прослуховування творів або їх уривків в аудіозаписі, відвідування концертів та репетицій різного складу оркестрів (симфонічного, камерного, духового).

Самостійна робота студентів

Програмою дисципліни “Інструментознавство” передбачена самостійна робота студентів, яка спрямована перш за все, на якісне отримання основних знань та умінь, виконання домашніх завдань, розширення світогляду, взаємозв'язків між різними предметами спеціального циклу тощо. Самостійна робота планується викладачем і підлягає перевірці, а також враховується при виставленні підсумкової оцінки успішності наприкінці семестру. Форми завдань для самостійної роботи можуть бути різноманітними. Обсяг часу на самостійну роботу передбачено навчальним планом.

Практична частина курсу (для спеціальності 07) складається з двох частин. Перша частина присвячена надбанню студентами початкових навичок практичної інструментовки для окремих груп симфонічного оркестру, а також для струнного оркестру. Доцільно використовувати в якості музичного матеріалу твори, які вивчаються в курсі світової музичної літератури.

В другій частині практичного курсу дисципліни студенти отримують навички читання симфонічних партитур або уривків для окремих груп оркестру, а також хорових партитур. При цьому завдання з інструментовки та читання партитур можуть виконуватися і перевірятися паралельно на одному уроці.

Орієнтовний тематичний план дозволяє й інші варіанти планування та проходження матеріалу на розсуд викладача.

Контроль та облік успішності

Форма підсумкового контролю визначається навчальним планом: для спеціальностей 01, 02, 05, 07 – диференційований залік наприкінці IV семестру. Оцінювання знань студентів здійснюється за тією шкалою, яка функціонує у навчальному закладі. Диференційований залік може бути проведений як в усній, так і в письмовій формах. Письмова форма включає відповідь у тестовій формі з теоретичної частини курсу, а також загальний аналіз оркестрового уривку.

Усна форма – відповідь на два запитання:

- 1) теоретичні відомості з тем курсу;
- 2) загальний аналіз оркестрового уривку.

Для спеціальності 0507 обов'язково додається третє завдання – гра на фортепіано фрагменту симфонічної або хорової партитур.

Підсумкова оцінка виставляється на підставі поточного, тематичного контролю, самостійної роботи студентів та відповіді на диференційованому заліку.

ОРІЄНТОВНИЙ ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

спеціалізації: №№ 5.020205.01, 02, 05

№	Перелік тем	Кількість годин		
		Всього	Практ.	Сам.
II курс, IV семестр				
1	Види оркестрів. Загальні відомості про симфонічний оркестр, партитуру, акустику музичних інструментів.	20	12	8
2	Група струнно-смичкових інструментів.	12	6	6
3	Група дерев'яних духових інструментів.	14	6	8
4	Група мідних духових інструментів.	10	6	4
5	Група ударних інструментів.	8	4	4
6	Малий та великий симфонічний оркестр.	8	2	6
7	Оркестр українських народних інструментів (ознайомлення).	7	2	5
8	Залік	2	2	–
	Разом	81	40	41

ЗМІСТ КУРСУ

Тема 1. Загальні відомості про симфонічний оркестр, партитуру, оркестрову тканину і акустику музичних інструментів

Оркестри: струнний, малий симфонічний, великий симфонічний, оперний.

Сучасний симфонічний оркестр, його склад і розташування на концертній естраді.

Форма написання партитури, порядок розташування в ній партій. Ключі, які зустрічаються в симфонічних партитурах, транспонуєчі інструменти, особливості нотації.

Деякі особливості оркестрового викладення: дублювання, передачі, чергування тембрів, переплетіння голосів.

Вертикальне об'єднання оркестрової тканини: головна (ведуча) мелодія; басовий голос; середні гармонічні голоси; контрапункти й додаткові мелодико-ритмічні та фігуральні "малюнки" (голоси); органні пункти; оркестрові педалі; лінія ударних інструментів.

Основні види побудови оркестрової тканини: одноголосна тканина, мелодія з найпростішим видом супроводу; різні види поліфонічної тканини; тканина з відокремленою оркестровою педаллю; тканина з лінією інструментів ударної групи; тканина з дублюванням, передачами, підкреслюваннями, тембровими чергуваннями, переплетіннями голосів.

Загальні відомості про зміни в оркестровій тканині, які виникають в процесі її розвитку: тимчасове включення, виключення й переключення інструментальних голосів; оркестрове *crescendo* та *diminuendo* при допомозі накладання та зняття тембрів; варіювання в оркестровці (колористичне й динамізоване).

Вібратори, збудники звуку та резонатори у музичних інструментах. Висота, тембр і динаміка музичних звуків. Поняття про теситуру.

Тема 2. Струнні смичкові інструменти (струнний оркестр)

Звуковий обсяг, склад і загальна характеристика групи; *arco* як основний спосіб звуковидобування.

Індивідуальна характеристика смичкових інструментів (скрипка, альт, віолончель і контрабас). Зовнішній вигляд і найголовніші складові частини інструментів, їх призначення.

Строй, звуковий обсяг, теситура, регістри, загальні характеристики звучностей в різних регістрах. Технічна рухливість.

Основні штрихові (оркестрові) позначення: *tire, pousse, detache, legato, martele, staccato, spiccato, sautille, saltando, tremolo, a punta, d'arco, al taceto*.

Позначення для одержування звуків особливого тембру: *pizzicato, col legno, con sordino, sul tasto, sul ponticello, sul G, sul D, sul A* та інші.

Флажолетні звуки, які виконуються в оркестрові: натуральні (октавні, квінтові, квартові, терцієві) та штучні (квартові, квінтові).

Динамічні можливості (*piano, forte, crescendo, diminuendo, sforzando* та інші) смичкових інструментів. Кількість виконавців у різних складах; зустрічаються *divisi* в партіях смичкових інструментів у партитурі.

Використання смичкових інструментів в оркестрі.

Смичкова група в самостійному струнному оркестрі.

Тема 3. Дерев'яні духові інструменти

Склад, звуковий обсяг і загальна характеристика групи.

Індивідуальна характеристика інструментів.

Сімейство флейт: велика флейта, мала флейта, альтова флейта. Сімейство гобоїв: гобой і англійський ріжок. Сімейство кларнетів: сопрановий кларнет in B, in A, бас кларнет in B, малі кларнети in Es, in D. Сімейство фаготів: фагот, контрафагот.

Зовнішній вигляд і основні складові частини інструментів, їх призначення; спроби звуковидобування, теситура і звуковий обсяг, регістри, характеристики звучностей в різних регістрах.

Технічна рухливість.

Штрихові позначки й позначення, які пов'язані з видобуванням звуків особливого тембру: динамічні можливості кожного з інструментів; кількість виконавців у парному, трійному і четверному складі.

Нотування дерев'яних духових інструментів у партитурі.

Використання дерев'яних духових інструментів в оркестрі.

Дерев'яні духові інструменти як самостійна група в оркестрі.

Тема 4. Мідні духові інструменти

Звуковий обсяг, склад і загальна характеристика групи. Індивідуальна характеристика інструментів (сучасні валторни *in F*, труби *in B*; *in F – alto*; тромбони; туба).

Зовнішній вигляд і найголовніші складові частини інструментів; їх призначення.

Спроби звуковидобування, теситура і звуковий обсяг із розбивкою на регістри; характеристика звучностей в різних регістрах.

Технічна рухливість.

Штрихові позначки і позначення, пов'язані з видобуванням звуків особливого тембру.

Динамічні можливості кожного з інструментів; кількість виконавців в різних складах оркестру. Нотування мідних духових інструментів у партитурі.

Використання окремих мідних духових інструментів в оркестрі.

Мідні духові інструменти як самостійна група в оркестрі.

Тема 5. Ударні, струнні щипкові, клавішні інструменти

Склад і загальна характеристика групи ударних інструментів. Індивідуальна характеристика інструментів:

- інструменти без певної висоти звуку: трикутник, кастаньети, бубен (*tamburino*), малий барабан (*tamburo*), тарілки (*piatti*), великий барабан (*grand cassa*), там-там;
- інструменти з певною висотою звуку: литаври (*timpani*), ксилофон, дзвіночки (*campanelli*), дзвони (*campane*).

Зовнішній вигляд і основні частини інструментів. Способи звуковидобування; звуковий обсяг та теситура; характеристика звучності; технічна рухливість і динамічні можливості; використання в оркестрі; нотування ударних інструментів у партитурі. Кількість виконавців.

Склад і загальна характеристика групи струнних та клавішних інструментів.

Індивідуальна характеристика інструментів (челеста; арфа).

Зовнішній вигляд і найголовніші частини інструментів; їх призначення. Засоби звуковидобування, теситура, звуковий обсяг, характеристика звучностей, технічні особливості, динамічні можливості. Нотування у партитурі. Використання у оркестрі. Кількість виконавців.

Тема 6. Малий симфонічний оркестр

Склад і загальна характеристика малого симфонічного оркестру.

Партитура малого симфонічного оркестру. Групи та окремі інструменти у малому симфонічному оркестрі; їх взаємозв'язки. Твори, написані для малого симфонічного оркестру.

Тема 7. Великий симфонічний оркестр

Склад і загальна характеристика великого симфонічного оркестру.

Партитура великого симфонічного оркестру парного, трійного та четверного складу. Групи та окремі інструменти у великому симфонічному оркестрі; їх взаємозв'язки. Твори, написані для великого симфонічного оркестру.

Тема 8. Оркестр українських народних інструментів

Короткі відомості про народний оркестр. Склад оркестру, інструментальні групи, різновиди інструментів в групах.

Порядок розташування груп у партитурі та окремих інструментів у групах. Різні види запису в окремих оркестрових групах.

Струнні інструменти. Група трьохструнних форм. Звуковий об'єм, склад та загальна характеристика: піколо, шала, альтова, басова. Зовнішній вигляд, будова, стрій, робочий діапазон.

Група чотириструнних домр.

Група балалайок.

Група баянів в оркестрі народних інструментів.

Народні духові інструменти, які застосовуються в оркестрі народних інструментів.

Тема 9. Практична інструментовка для різних складів оркестру або окремих груп

Практична інструментовка – оркестрове або темброве відтворення партитурних уривків, які викладені у фортепіанному запису.

Два методи оркестровки:

1. Переклад для оркестру музичних творів, фактура яких не зазнає на суттєві зміни. В цьому випадку оркестровка здійснюється шляхом розподілу музичної тканини на

відповідні оркестрові плани та записом їх відповідно до уявленого тембрового звучання.

2. Оркестровка музичних творів, фактура яких потребує певних творчих змін.

Використання в практичних завданнях обох методів оркестровки.

Тема 10. Читання партитур

Два поняття терміну “читання партитур”:

- процес уявного сприйняття музики, готованої у вигляді партитури;
- практична навчальна дисципліна у вищих музичних закладах. Мета – розвиток навичок уявного читання партитури і відтворення її на фортепіано.

Для успішного навчання потрібно розбиратися в специфічних особливостях запису партитури:

- транспозиція (транспонуючі інструменти);
- ключі “До”;
- октавні переміщення в партіях окремих інструментів;
- нотація флажолетів на струнних інструментах;
- перехрещення голосів;
- дубляжі.

Початковий етап – читання партій окремих інструментів в ключах “До”, транспонуючих інструментів. Читання окремих груп оркестру, малого складу.

Хорова партитура. Особливості складу, дубліровки, *divizi* партій, нотація тенорової партії, поєднання хорової партії та партії супроводу.

Рекомендована література

1. Барсова. Книга про оркестр. – М.: Музика, 1969
2. Глінка М. І. Замітки з інструментовки.
3. Дмитрієв Г. П. Ударні інструменти, трактовка та сучасний стан. – М.: Радянський композитор, 1973.
4. Звуковий підручник з інструментознавства.
5. Зряковський. Загальний курс інструментознавства. – М.: Музика, 1976.
6. Зряковський. Задачі з інструментознавства. – М.: Музика, 1966.
7. Панайотов. Ударні інструменти в сучасних оркестрах.
8. Римський-Корсаков. Замітки з інструментовки.
9. Рогаль-Левицький Д. Р. Сучасний оркестр, т. 1–4. – М.: 1953–56.
10. Чулаки М. І. Інструменти симфонічного оркестру. – М.: Музика, 1972.
11. Штейнпресс Б. С. Популярний нарис з історії західноєвропейської музики до XIX ст., – М.: 1963.
12. Фрагменти з партитур та фонозаписів композиторів XIX–XX ст.

Навчальне видання

ІНСТРУМЕНТОЗНАВСТВО

Програма для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I–II рівнів акредитації

Укладач Т. І. Ординська

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 0,68. Наклад 100 прим.

Видавництво “Фірма “ІНКОС”
14116, м. Київ, вул. Маршала Рибалка, 10/8;
Тел./факс: (044) 206-47-29, 206-47-21
E-mail: inkos@carrier.kiev.ua,
inkos@ln.kiev.ua

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів видавничої
продукції № 2006 від 04.11.2004 р.